

İnsani Güvenlik Kavramı Bağlamında Çevre Güvenliği*

Environmental Security in the Context of Human Security Concept

Engin İ. ERDEM**

Öz

Güvenlik çalışmaları Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki dönemde giderek genişleyen bir gündeme sahip olmuştur. Bu makalede genişleyen güvenlik gündeminde yer alan insani güvenlik kavramı bağlamında çevresel güvenlik konusu incelenecektir. Çalışma öncelikle insani güvenlik kavramının ne zaman ortaya çıktığını ve farklı insani güvenlik tanımlarından bahsetmektedir. 1994 yılı Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu insani güvenlik kavramının ortaya çıkışı açısından dönüm noktası olurken, tanımlar arasında iki tanesi ağırlık kazanmıştır. Geniş tanımlamada yoksulluk ve kalkınma temel dinamikler olarak alınırken dar insani güvenlik tanımlamasında fiziki şiddetin kullanılması baz olarak alınmıştır. Öte yandan, insani güvenlik etrafındaki tartışmaların önemli ölçüde normatif ve kuramsal boyutlara sahip olduğu görülmektedir. Bu sebeple makale başlıca uluslararası ilişkiler teorilerinin insani güvenlik olgusuna nasıl baktıklarına da yer vermektedir. Realist teoriler insani güvenlik kavramı ile ilgilenmezken liberal, inşacı ve eleştirel kuramların insani güvenlik olgusu ile ilgili oldukları görülmektedir. Çalışmanın daha sonraki bölümü başta küresel ısınma olmak üzere çeşitli çevre sorunlarının insani güvenlik ve devletlerarası ilişkiler açısından nasıl tehlike oluşturduklarını analiz etmektedir. Bu bağlamda önemli bir konu çevresel güvensizlik ya da çevre felaketlerinden kaynaklanan devlet içi ve uluslararası göçlerin devletlerin istikrarını bozabilecek olması ve devletlerarası çatışmalara yol açabilmesidir. Çevresel güvenlik sorunları Darfur ve Suriye'de olduğu gibi sıcak çatışmaların ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olabilmektedirler. Çalışmanın sonuç kısmı, insani güvenlik ve çevresel güvenlik kavramlarının güvenlik çalışmaları alanındaki potansiyeli ve sınırlılıklarına dair çeşitli öneri ve eleştirilere yer vermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Güvenlik, Çevresel Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları, İklim Değişikliği, Çevresel Mülteciler

Abstract

Security studies have involved a widening extent of agenda in the period following the end of the Cold War. This article will discuss environmental security in the context of human security concept. In doing so, the study first discusses when human security notion has emerged and how different definitions of human security have risen. While the 1994 UN Human Development Report was a milestone document in the rise of human security phenomenon, two major definitions of human security have earned utmost attention. The broad definition has taken poverty and development as reference points while the narrow definition has considered the use of physical force as the fundamental dynamic to define human security.

* Makalenin Geliş Tarihi: 15.04.2016, Kabul Tarihi: 21.10.2016

** Yrd. Doç.Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
E-posta: enginerdem@ibu.edu.tr

Görüş

Akademik
Bakış

255

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Moreover, debates around human security concept have involved to a great extent normative and theoretical dimensions. For this reason, the paper also examines major theories of international relations in regard to their relevance for and position against human security phenomenon. Overall, realist theories have a skeptical approach while liberal, constructivist and critical IR theories consider human security as an important phenomenon in the realm of security studies. Thereafter, the paper analyzes how various environmental problems, particularly climate change, pose threats for human security and inter-state relations. In this regard, domestic and international migration arising from environmental catastrophes could result in domestic instabilities for states and lead to inter-state conflicts. Environmental insecurities also have potential for triggering hot conflicts such as happened in Darfur and Syria. In the concluding part, several suggestions and criticisms take place in regard to human security, environmental security and their potential and limits in the realm of security studies.

Keywords: Human Security, Environmental Security, Security Studies, Climate Change, Environmental Refugees

Giriş

Güvenlik çalışmaları uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde uluslararası ekonomi politik ile beraber en fazla ilgi gören iki alan olmuştur. Disiplinin varoluşu açısından Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış sebeplerini anlamak olgusu düşünüldüğünde güvenlik çalışmalarının merkezi konumuna şaşkırmamak gerekir. Ne var ki bu alanda yapılan çalışmalar devletlerarası çatışmalara odaklanırken devlet dışı, devletin içinde ve devleti aşan güvenlik sorunlarının marjinal alanlara itilmiş olduğu gözlemlenir. Doksanlı yıllarda Ruanda ve dağılan Yugoslavya'da ortaya çıkan iç savaş ve soykırım olguları ile beraber 11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırıları iki kutuplu Soğuk Savaş'ın sonrası dönemde sadece devletlerarası çatışmalara odaklanmanın ne kadar yetersiz olduğunu göstermiştir. Doksanlı yılların ortalarından itibaren giderek ivme kazanan küresel ısınma ve iklim değişikliğine yönelik BM bünyesinde yapılan yüksek dereceli zirve toplantıları çevre sorunlarının da güvenlik çalışmalarının önemli bir parçası olduğuna işaret etmiştir. BM 1994 İnsani Kalkınma Raporu'nda yer alan insani güvenlik kavramı ise günümüze kadar olan dönemde devletler, uluslararası örgütler ve küresel sivil toplum örgütleri için olduğu kadar bu alanda yapılan akademik çalışmalar için de önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir.

Küresel ısınma başta olmak üzere çevre sorunları gerek insanların hayatı gerekse de neden olduğu kaynak azalması ve uluslararası göç akımları sonrasında ortaya çıkan devletlerarası çatışma riskleri ile beraber düşünüldüğünde günümüz küresel güvenlik çalışmalarında marjinal bir alana itilmemesi konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Yirmi otuz yıl gibi çok da uzak olmayan geçmişle karşılaştırıldığında sayıları ve şiddeti artan çevrenin bozulmasıyla bağlantılı ortaya çıkan doğal felaketler önümüzdeki on yıllarda daha yüksek riskler içereceği bu alanda yapılan projeksiyonlarda yer almaktadır. Ne var ki insani güvenlik kavramı üzerinde büyük bir uzlaşmaya sahip bir olgu değildir. Çevresel güvenliği de kapsayan insani güvenlik kavramının dar ve geniş tanımlamala-

Gözi

rının ötesinde pek çok farklı tanımlamalarının olduğu görülmektedir. Tanım tartışmalarıyla da bağlantılı diğer sorun da insani güvenliğin nasıl ölçüleceğidir. Kavramı güvenlik meselesi yerine kalkınma sorunu olarak ele alan yaklaşımların da olduğunu görünce insani güvenlik olgusunun teorik ve normatif tartışmalar içerdiğini de düşünmemiz gerekmektedir.

Bu çalışmada öncelikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle güvenlik çalışmaları alanının genişleyen gündeminden bahsedilecektir. Daha sonra insani güvenlik kavramının içerdiği kuramsal tartışmaları göz önüne alarak başlıca uluslararası ilişkiler teorilerinin bu kavrama nasıl baktıklarına yer verilecektir. Bunu izleyen kısımda insani güvenlik kavramının ortaya çıkışı, gelişimi ve içerdiği tartışmalar yer almaktadır. Daha sonraki bölümde çevre sorunlarının birey güvenliğine ve devletlerarası ilişkilere nasıl ve ne ölçüde güvenlik tehdidi oluşturdukları tartışılmaktadır. Çalışma burada çevresel güvenlik sorunlarının neler olduğunu incelemekte ve bu sorunların çeşitleri sıralandıktan sonra küresel ısınmaya özel bir dikkat atfetmektedir. Çevre sorunları 2003'de başlayan Darfur krizi ve 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşta olduğu gibi ulus altı çatışmaları tetikleme potansiyeline de sahiptir. Devletlerin sahip olduğu yönetim kapasitesinin çevre sorunlarının olumsuz etkilerini azaltması açısından önemli bir dinamik olduğunu vurgulayan çalışmanın son kısmında çevresel ve insani güvenlik kavramlarının Soğuk Savaş sonrası genişleyen güvenlik çalışmaları alanında içermiş olduğu potansiyel ve sınırlılıkları ile ilgili çeşitli öneri ve eleştirilere yer verilmektedir.

Genişleyen Güvenlik Çalışmaları Gündemi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği (SSCB) öncülüğünde kurulan iki kutuplu uluslararası sistemde ulusal güvenlik konusu uluslararası ilişkilerin temel odağı oldu. 1961 yılında Küba füze krizinde dünyanın nükleer bir savaşın eşiğine gelmesiyle iki kutuplu sistemin güvenlik riskleri zirve noktasına ulaşmıştı. Bu krizin aşılmasından sonraki dönemde Çin'in yükselmesi, silahsızlanma gayretlerinin olması ile bir 'yumuşama' (detente) dönemine girilmiş olsa da Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşanan Soğuk Savaş bağlantılı çatışmalarında gösterdiği gibi SSCB ve ABD arasında yaşanan caydırıcılık ve ulusal güvenlik mücadelesi Soğuk Savaş döneminin bitişine kadar küresel siyasetin merkezine oturmaya devam etmiştir. Burada söz edilen ulusal güvenliğin temel ya da hakim unsuru ise askeri güç idi. Ekonomi, çevre, insan hakları gibi konular ise çok ciddi bir güvenlik dinamiği olarak ele alınmamıştır. Elbette askeri güç-ulusal güvenlik odaklı güvenlik gündeminin ağırlık kazanmasında iki kutuplu sistemin neden olduğu güvenlik riskleri önemli bir faktördür. Fakat bunun diğer önemli bir sebebi de uluslararası ilişkiler teorileri alanında hakim anlayışın realizm ve neo-realizm başta olmak üzere realist kuramların olmasıdır. Realizm açısından güvenliğin ana unsuru devletlerin bekası ve ulusal çıkarların sağlanması iken bu amaçların gerçekleş-

Görüş

Akademik
Bakış

257

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

mesi için temel araç ise askeri güç olmuştur. Realist teori için askeri güç/ulusal güvenlik 'yüksek politika' ile ifade edilirken ekonomi, çevre, kalkınma ve insan hakları gibi konular 'alçak politika' ile kavramsallaştırılmaktaydı.

Soğuk Savaş restleşmesi ve realist kuramın hakimiyeti sebebiyle askeri güç/ulusal güvenlik ağırlıklı güvenlik gündemi 1980'li yılların başlamasıyla yeni konular ve kavramlarla karşılaştı. Bu dönemde Richard Ullman ve Barry Buzan güvenliği yeniden tanımlamaya çalıştılar. Ullman deprem başta olmak üzere doğal felaketler, dünya ölçeğinde nüfusun artışı ve kaynak savaşlarının olması, uluslararası göç gibi konuların içerdiği ciddi güvenlik tehditlerine dikkat çekti.¹ Buzan ise güvenliğin beş temel boyuta sahip olduğu iddia etti: siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve askeri.² Askeri ve siyasi boyutların zaten hakim olan ulusal güvenlik kavramsallaştırılmasında yer aldığını düşünürsek Buzan'ın güvenlik tanımlamasının yeniliğinin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlara verdiği önemde olduğu söylenebilir.

İki kutuplu ve devlet merkezli çatışmaların hakim olduğu Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle iç çatışmalar ve askeri olmayan güvenlik problemleri çok daha fazla dünya siyasetinde gündeme geldi. Colorado Üniversitesi akademisyenlerinden Roland Paris'in aşağıda yer alan sınıflandırması güvenlik çalışmalarının genişleyen konularını görmek için kayda değerdir.³

		Güvenlik Tehlikesinin Kaynağı Ne?	
		Askeri	Askeri ve/veya Askeri olmayan
Kimin için Güvenlik?	Devletler	<i>Milli Güvenlik</i> (geleneksel realist odaklı güvenlik çalışmaları)	<i>Yeniden Tanımlanan Güvenlik</i> (örneğin; çevresel ve ekonomik güvenlik)
	Toplumlar, Gruplar, Bireyler	<i>Devlet içi Güvenlik</i> (örneğin; iç savaş, etnik çatışmalar, devletin kendi halkını öldürmesi)	<i>İnsani Güvenlik</i> (örneğin; toplumların, grupların, bireylerin bekasına yönelik çevresel ve ekonomik tehlikeler)

- 1 Richard H. Ullman, "Redefining Security", *International Security*, 8/1, Yaz 1983, s.129-153.
- 2 Barry Buzan, *People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations*, Harvester Books, Brighton 1983.
- 3 Ronald Paris, "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?", *International Security*, 26/2, 2001, s.98. Paris'in sınıflandırmasına benzer şekilde birey, toplum, devlet, bölgesel ve küresel ölçekte siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik boyutlarını ele alan diğer bir sınıflandırma için bakınız: Hans Günter Brauch, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", *Uluslararası İlişkiler*, 5/18, Yaz 2008, s.8-11. Brauch'ın sınıflandırmasında Buzan ve Kopenhag Okulu'nun etkili olduğu görülmektedir.

Günümüzde güvenlik alanında yapılan çalışmalarda Soğuk Savaş dönemine göre çok daha fazla konunun gündeme geldiğini görmekteyiz. Ulus devletlere yönelik askeri tehditler hala önemli olarak görülüyor olsa da disiplin içerisinde bireylerin, toplum ve toplulukların ve küresel toplumun güvenliğini tehdit eden askeri olmayan konular çok daha fazla bir şekilde tartışılmaktadır. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında devlet dışı aktörlerin neden olduğu şiddet olgusundan yola çıkarak Steve Smith uluslararası ilişkiler disiplininde ulus devlet odaklı şiddet ve güvenlik olgusunu eleştirmiştir. Smith eleştirisinde 1994, 1997 ve 2002 tarihli Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporlarına atıfta bulunarak hastalıklardan kaynaklanan çocuk ölümleri, giderek artan gelir dağılımındaki eşitsizlikler, yoksulluk, AIDS, doğum sırasındaki kadın ölümleri, soykırımlar, iç savaşlar, çocuk askerler ve mayınlardan kaynaklan ölümler gibi konuların da önemli güvenlik tehditleri olduğunu fakat uluslararası ilişkiler disiplininin bu 'şiddet' unsurlarını dikkate almadığını ifade etmiştir.⁴ Öte yandan devletlerin karşılaştığı güvenlik sorunlarının sadece diğer devletler ile olmadığı ulusaşırı güvenlik sorunlarının günümüzde ve gelecekte çok daha fazla bir öneme sahip olacağını ifade eden analizler de yer almıştır. Alanın önemli isimlerinden Joseph Nye bu bağlamda dört tane güvenlik tehdidine dikkat çekmiştir: uluslararası terörizm, siber savaş, salgın hastalıklar ve iklim değişikliği.⁵

Birleşmiş Milletler 1994 yılı İnsani Kalkınma Raporu insani güvenlik kavramının tartışılması açısından bir dönüm noktası oldu. O zamandan günümüze insani güvenlik olgusu güvenlik çalışmalarında kendine daha fazla yer buldu. İnsani güvenlik kavramının incelenmesine geçmeden önce alandaki başlıca uluslararası ilişkiler teorilerinin bu kavrama nasıl yaklaştığına bakmak faydalı bir çaba olacaktır. Zira insani güvenlik kavramı üzerindeki tartışmaların kökeninde önemli ölçüde normatif ve kuramsal dinamikler yer almaktadır.

İnsani Güvenlik Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Teorileri

Uluslararası ilişkiler teoriler alanını genel olarak realist yaklaşımlar, neo-liberal kuram, İngiliz Okulu, liberal teoriler, inşacı (konstrüktivist) yaklaşım ile eleştirel kuramlar olarak ele aldığımızda insani güvenlik olgusuna en az önemin realist yaklaşımlar tarafından verildiği görülmektedir. Diğer yaklaşımlardan neo-liberalizm, realizm gibi devleti uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak ele alır fakat devletlerarası çatışmaların ve ulusaşırı sorunların (ekonomi ve çevre gibi) barışçıl yollarla çözülmesi için uluslararası kurumlara vurgu yapmaktadır. İnsani güvenlik olgusunda bireylerin güvenliği baz alınırken neo-liberalizm bireyleri temel aktör olarak almaz. Fakat bireylerin güvenlik ve refahını etkileyen ulusaşırı sorunların uluslararası kurumlar vasıtasıyla çözül-

4 Steve Smith, "Singing Our World into Existence: International Relations Theory and September 11", *International Studies Quarterly*, 48/3, Eylül 2004, s.507-511.

5 Joseph S. Nye ve David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (çeviren Renan Akman), Türkiye İş Bankası Yayınları, 3.Basım, İstanbul 2013, s.437-451.

mesine önem verdiği için insani güvenlik olgusu için kısmen ilgili olduğu söylenebilir. İngiliz Okulu'nu genel olarak realist ve liberal yaklaşımların bir harmanı olarak düşünmek mümkündür. Okul, uluslararası ilişkilerde merkezi bir yönetimin olmamasını (anarşi) en temel bir güvenlik sorunu olarak kabul etse de devletlerarası ilişkilerde bir düzenin olabileceğini savunur. İngiliz Okulu içerisinde realizme daha yakın olan görüşler bulunduğu gibi liberalizme daha yakın olan görüşler de yer alır. Kuram temsilcileri arasında insan hakları ihlalleri yapılan bir devlete uluslararası insani müdahalenin yapılması gerektiğini savunan normatif yaklaşımlar da yer alır. Bu yönü itibarıyla İngiliz Okulu'nun da neo-liberal uluslararası ilişkiler kuramı gibi insani güvenlik kavramı ile kısmen ilgili olduğu söylenebilir.⁶

Realizmin devlet merkezli ve askeri güce odaklanan güvenlik anlayışına önemli bir eleştiri Kopenhag Okulu'ndan gelmektedir. Burada 'güvenleştirme' kavramı ile uluslararası güvenlik konularının sadece materyal bir yapıda olmadığı ve bunların sosyal bir yapı içerisinde inşa edildiği savunulmaktadır. İnsani güvenliğin önemli bir boyutunu oluşturan toplulukların kimliklerinin korunmasına önem atfetmesinden dolayı Kopenhag Okulu'nun insani güvenlik kavramı ile bağlantısı olduğu söylenebilir.⁷ Yine benzer şekilde inşacı-konstruktivist kuram uluslararası güvenlik tehditlerinin sadece materyal bir özellik taşımadığı bu 'tehlike'lerin devletler tarafından inşa edildiğini/edilebileceğini öne sürer. Öte yandan inşacı yaklaşım uluslararası normlara vurgu yaparak örneğin savaş hukuku, insan hakları, kadın hakları ve çevrenin korunması ile ilgili normların küresel siyasette geniş destek bulabileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda inşacı kuramın insani güvenlik kavramıyla yakından ilgili olduğu görülmektedir.⁸

İnsani güvenlik kavramıyla bağı en fazla olan uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının eleştirel kuramlar olduğunu söylenebilir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde olsa da disiplin içerisinde hala önemli bir hakimiyete sahip realist yaklaşımların öne sürdüğü devlet merkezli askeri güç odaklı güvenlik anlayışlarını kabul etmeyen eleştirel kuramlar bir çok şekilde insani güvenlik olgusu ile ilişkilendirilebilir: (i) Kuzey-Güney diye isimlendirilen dünyanın zengin ve fakir ülkeleri arasındaki gelir dağılımı eşitsizliklerinin oluşturduğu yapısal şiddet (ii) kapitalist üretim sürecinde bireylerin maruz kaldığı sorunlar ve özgürleşme

6 İngiliz Okulu'nun güvenlik çalışmalarındaki konumu hakkında bakınız: Barry Buzan, "The English School: A neglected approach to International Security Studies", *Security Dialogue*, 46/2, 2015, s.126-143.

7 Güvenleştirme kavramı ve Kopenhag Okulu için bakınız: Ralf Emmers, "Securitization", Collins, A., der., *Contemporary Security Studies*, Oxford University Press, Third Edition, Oxford 2013, s.131-144 ve Sinem Akgül Açıkmeşe, "Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenleştirme", Evren Balta, der., *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.241-255.

8 İnşacı kuramın insani güvenlik kavramına bakışı hakkında bakınız: E. Newman 2001- "Human Security and Constructivism", *International Studies Perspectives*, 2(3), s. 239-251.

kavramı (emancipation) ile talep edilen haklar (iii) kapitalist üretim sürecinin neden olduğu çevresel güvenlik sorunları ve doğanın bozulması (iv) feminist yaklaşımlarda yer alan küresel siyasette erkek egemenliği sorunu ile genel olarak siyasette cinsiyet ayrımcılığı ve (v) söylemlerin politika yapım sürecindeki öneminden dolayı güvenlik tehlikeleri söylemlerinin analizi.⁹

Realist yaklaşımlar devlet merkezli-askeri güç odaklı varsayımlarının doğal bir sonucu olarak insani güvenlik kavramına kayda değer bir önem atfetmez iken diğer yaklaşımlar (özellikle eleştirel kuramlar) insani güvenlik konusuyla yakından ilgilenmektedirler. Bununla birlikte realist teori insani güvenlik analizlerinde yine de yer alabilir. Küresel ısınma gibi devletlerarası işbirliğini gerektiren küresel problemlerin çözümünde önemli maliyetler ortaya çıkmaktadır. Bu maliyetlerin hangi devletler tarafından ne kadar bir katkı ile çözülmesi konusunda yaşanan güçlükler beraberinde çıkar çatışmalarını da gündeme getirmektedir. Çıkar çatışmaları olgusu ise realist yaklaşımların vurgu yaptığı en temel uluslararası ilişkiler dinamiklerinden biridir. Bu sebeple insani güvenlik olgusu analizlerinde realist yaklaşımlar da önemli katkılarda bulunabilir.

İnsani Güvenlik: Kavram Tartışmaları

İnsani güvenlik kavramının uluslararası ilişkiler disiplini ve küresel siyasette tartışılması açısından dönüm noktası gelişme 1994 yılında Birleşmiş Milletlerin yayımlamış olduğu İnsani Kalkınma Raporu oldu.¹⁰ Rapor, insani güvenlik kavramını tanımlarken insanların gündelik hayatlarında karşılaştığı sorunlara odaklandı. Bu bağlamda hastalıklar, açlık, işsizlik, suçlar, sosyal çatışmalar, siyasi baskılar ve çevresel tehlikelerin insanların güvenliğine tehdit oluşturduğunu belirtti. İnsani güvenlik olgusunun birey-halk merkezli, evrensel nitelikte olduğunu öne süren rapor, insani güvenliğin yedi temel bileşeni olduğunu öne sürdü:

- (1) *ekonomik güvenlik*: bir gelir/işe sahip olunması
- (2) *gıda güvenliği*: fiziki ve ekonomik olarak temel gıda ihtiyacına sahip olunması
- (3) *sağlık güvenliği*: hastalıklardan korunma
- (4) *çevresel güvenlik*: tabii kaynakların (içme suyu, temiz hava) sağlanması, doğal felaketlerden korunma, çevrenin bozulmasının engellenmesi, insani çevreye vermiş olduğu tahribatlardan korunma

9 Eleştirel yaklaşımlar pek çok farklı kuramdan oluşmaktadır; Frankfurt Okulu, post-modernizm, post-yapısalcılık, post-koloniyalizm, feminizm. Eleştirel yaklaşımların güvenlik anlayışları konusunda bakınız: Oliver Daddow, *International Relations Theory*, Sage Publications, London 2013, s.191-241, Peter Hough, *Understanding Global Security*, Routledge, Third Edition, London 2013, s.6-11, John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, 5/18, Yaz 2008, s.79-83.

10 Birleşmiş Milletler 1994 Yılı İnsani Kalkınma Raporu (BM İKR), "Human Development Report", <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994>.

(5) *kişisel güvenlik*: devlet ve devlet altı aktörlerden kaynaklanan fiziki şiddetten korunma

(6) *topluluk güvenliği*: etnik ve mezhepsel kimlikler ile geleneksel değerlerin korunması

(7) *siyasi güvenlik*: temel hak ve özgürlüklerin korunması¹¹

Raporun yapmış olduğu vurgulardan biri, insani güvenliğin ulusaşırı ve birbirine bağımlılık özelliklerine sahip olması idi. Dünyanın bir yerindeki insani güvenlik sorunu (çevrenin tahribatı, açlık felaketi gibi) diğer bölge ve ülkeleri de etkilemektedir. Rapora göre, yirmi birinci yüzyılda insani güvenlik açısından asıl tehlike geleneksel devlet merkezli çatışmalardan ziyade şu sorunlar olacaktır: kontrol edilemeyen nüfus artışı, ekonomik fırsat eşitsizlikleri, aşırı uluslararası göç, çevrenin tahribatı, uyuşturucu ticareti ve uluslararası terör.¹²

Bununla beraber, insani güvenlik olgusu önemli tanım tartışmalarına şahit oldu. Geleneksel devlet merkezli güvenlik yaklaşımlarının yetersiz olduğu yönünde ciddi bir uzlaşmaya sahip olsalar da insani güvenlik olgusu çalışanlar arasında başta *dar* ve *geniş* kapsamlı insani güvenlik kavramsallaştırması daha sonra da bu iki kategorinin arasında yer alan tanımlamalar yer aldı.¹³ *Dar tanımlamaya* göre insani güvenlik olgusu siyasi şiddet içerirken *geniş kapsamlı tanımlamada* insani güvenlik, şiddetin ötesinde az gelişmişlik ve kalkınma sorunu olarak ele alınmaktadır. Dar tanım savunucuları geniş tanımın kapsadığı az gelişmişlik sorunlarının çok geniş olduğunu belirterek böylesi bir kavramsallaştırma ile insani güvenlik olgusunun politika yapım sürecinde işlevselliğini kaybettiği noktasında eleştiri getirmektedirler. Dar tanımlamada birey ve insanlığın güvenliğini tehdit eden unsur bir beka meselesi iken geniş tanımlamada birey ve insanlığın hayat kalitesinin artırılması bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaktadır.¹⁴

Bu ikisi arasında yer alan bir noktada ise insani güvenlik "insan hayatının en yaşamsal özüne tehdit oluşturan ciddi ve yaygın çevresel, gıda, sağlık, kişisel ve siyasi tehlikelerden korunması" olarak tanımlanmıştır.¹⁵ Bu tanımlamada tüm kalkınma problemleri insani güvenlik kavramı içine dahil edilmemiş sadece insan hayatı açısından aciliyet içeren konular ile sınırlanmıştır. Elbette burada aciliyet için eşik noktasının tespiti de bir tartışma konusudur. Burada Thomas ve

11 BM İKR, a.g.e. , s.22-33.

12 BM İKR, a.g.e. , s.34.

13 P. Kerr, "Human Security", Collins, A. (ed), *Contemporary Security Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2013, s.106; T. Owen, "Human Security-Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition", *Security Dialogue*, 35(3), s.375; S.Alkire, "A Conceptual Framework for Human Security", Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity (CRISE), Oxford Üniversitesi), 2003, s.13-22.

14 Brauch, a.g.m., s.8-12.

15 Owen, a.g.m., s.383.

Tow'un öne sürdüğü tanımdan da bahsedilebilir. Dar ve geniş kapsamlı tanımlama arasında yer alan tanımlamaya göre bir sorun/kriz/problemin insani güvenlik kategorisinde olması için söz konusu sorunun devletlerin gücünü ve sınırlarını aşması gerekmektedir.¹⁶ Örneğin bir açlık felaketi veya çevre sorunu devletler tarafından çözülememesi durumunda ya da birden çok devleti ilgilendirmesi durumunda bir insani güvenlik sorunu haline dönüşmüş olmaktadır.¹⁷

İnsani güvenlik kavramı hakkındaki tanım tartışmalarıyla bağlantılı bir diğer önemli konu da kavramın içerdiği normatif boyuttur.¹⁸ Birey ve devlet arasındaki öncelik konusu hakkındaki normatif yaklaşımlar insani güvenlik kavramının ortaya çıkışı için de etkili olmaktadır. Kimin güvenliği öncelikli öneme sahiptir? Geleneksel realist yaklaşımlar devlet merkezli olup, bireylerin güvenliği için önce devletin güvende olmasını savunurken, liberal, konstrüktivist ve eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri devletin *a priori* bir önceliği olduğu noktasına mesafeli durmaktadırlar. İnsan haklarına vurgu yapan bu teoriler, egemenlik olgusunu da realist teori gibi değerlendirmemektedirler. Yukarıda bahsedilen dar ve geniş kapsamlı insani güvenlik tanımlamalarını da insan hakları ve devlet egemenliğinin önceliği noktasındaki normatif tartışma ile beraber düşünmek daha yerinde olacaktır.

Güvenliğin kimin için olduğu, hangi 'tehdit' ve 'tehlikeler'den korunulması gerektiği ve hangi araç, eylem ve aktörler ile bu güvenliğin sağlanacağı konusuna verilen farklı cevaplar bizi çok çeşitli insani güvenlik tanımlarına ulaştırmaktadır. Birey, insan hakları, devlet, egemenlik, askeri müdahale, uluslararası örgütler, uluslararası sivil toplum kuruluşları (STK); tüm bu olgu ve aktörlerin küresel siyasette rolünün ne olduğu, ne olması gerektiği nihayetinde teorik, etik ve normatif unsurların olduğu tartışmalara yol açmaktadır. Örneğin, John Galthung'un yapısal şiddet kavramında sosyo-ekonomik eşitsizlikler, cinsiyet ayrımcılıkları, eğitime ulaşamama sorunları yer alırken realist uluslararası ilişkiler teorileri için bu sorunlar bir güvenlik konusu olarak ele alınmaz. Öte yandan realist teoride devlet, güvenliğin temel sağlayıcısı olarak görülürken pek çok ülkede devletin kendisi halkı katleden veya baskı uygulayan davranışları ile (Kamboçya ve Kuzey Kore gibi) güvenliğin asıl kaynağı olabilmektedir. Salgın hastalıklar, uluslararası terör ve Çernobil'deki çevre felaketleri gibi sorunlar pek çok devletin beraber hareket etmesini gerektirmekte, realist teorinin öne sürdüğü gibi bir egemenlik anlayışının giderek karşılıklı bağımlılığın arttığı

16 N.Thomas ve W.T.Tow, "The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention", *Security Dialogue*, 33(2), 2002, s.179.

17 İnsani güvenlik kavramı üzerinde burada bahsedilen tanım tartışmasıyla ilgili diğer bir görüş ise insani güvenlik olgusunun siyaset yapım sürecinde yer alması yerine güvenlik çalışmaları alanında bir araştırma kategorisi olarak kalmasıdır. Bu görüşe göre insani güvenlik kavramının sınırları tam netleşmeden bunun siyaset yapım sürecinde etkisi sınırlı olacaktır. Bakınız: Ronald Paris, a.g.m., s.92-102.

18 E. Newman, "Human Security and Constructivism", *International Studies Perspectives*, 2(3), 2001, s.240.

Görüş

Akademik
Bakış

263

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

küreselleşen dünyada yetersizliğine işaret etmektedir. Diğer taraftan, anti-personel mayınların yasaklanmasını sağlayan 1999 Ottawa Sözleşmesi ile 2002 yılında faaliyete başlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi örneklerinde olduğu gibi uluslararası STKlar güvenlik alanında önemli aktörler olabilmektedirler.¹⁹ Bu ise yine realist teorinin öne sürdüğü devlet merkezli güvenlik yaklaşımı ile örtüşen bir durum değildir.

Tanım tartışmalarıyla bağlantılı diğer bir sorun da insani güvenliğin nasıl ölçüleceğidir. Dar tanımda 'şiddet'ten korunma, geniş tanımda insani 'ihtiyaç'ların karşılanması olarak ele alındığında 'şiddet' ve 'ihtiyaçın' nasıl ölçüleceği de önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bir tarafta 'doğrudan şiddet' olarak şiddet kullanılması yoluyla insanların öldürülmesi, işkence, kölelik, insan ticareti, uyuşturucu bağımlılığı, ayrımcılık, devletlerarası krizler ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması gibi güvenlik konuları değerlendirilebilecekken diğer tarafta temel ihtiyaçlardan yoksunluk, hastalıklar, doğa ve insan eliyle yapılan felaketler, az gelişmişlik, göç, mülteciler ve çevrenin tahribatı gibi konular 'dolaylı şiddet' olarak ele alınabilir.²⁰ Elbette bu şekildeki bir ayırımın insani güvenlik çalışmalarında uzlaşılan bir ayırım olduğunu söylemek mümkün değildir. Geniş tanım sahiplerinin burada dolaylı şiddet kategorisinde yazılanları doğrudan şiddet kategorisinde değerlendirdikleri görülmektedir.

Daha önce ifade edildiği gibi iki kutuplu sistemin sona ermesi ile geleneksel devlet merkezli güvenlik anlayışının ötesinde konular ve aktörler uluslararası ilişkiler disiplini içinde daha fazla mercek altına alınırken, BM'nin 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu insani güvenlik olgusunun tartışılması ve kavramsallaşmasında etkili oldu. Bir diğer önemli dinamik ise Avusturya, Norveç ve Kanada'nın BM Güvenlik Konseyi geçici üyelik adaylık sürecinde (1997-2002 döneminde) insani güvenlik konusunu ön plana getirmeleriydi.²¹ 1999 yılında bu üç devlete ilaveten dokuz devletin katılımıyla Birleşmiş Milletler bünyesinde 'İnsani Güvenlik Ağı' isminde bir yapı kuruldu. Aynı yıl BM İnsani Güvenlik Fonu oluşturulurken, 2001 yılında BM İnsani Güvenlik Bağımsız Komisyonu kuruldu; 2004 yılında ise BM içerisinde İnsani Güvenlik Birimi oluşturuldu.²² 2008 yılında BM Genel Kurulu'nda İnsani Güvenlik temalı tartışma yürütüldü. 2010 yılında BM Genel Sekreteri için İnsani Güvenlik Özel Danışmanlığı makamı oluşturuldu ve Genel Sekreterliğe insani güvenlik konulu ilk rapor sunuldu. Bu raporlar 2012 ve 2013 yıllarında da sunulmaya devam ederken 2014 yılında ise BM İnsani Güvenlik Birimi için 2014-2107 dönemini kapsayan Stratejik Plan

19 A. Amouyel, "What is Human Security?", *Human Security Journal*, 1, 2006, s.10-18.

20 K. Bajpai, "Human Security: Concept and Measurement", *Kroc Institute Occasional Paper*, No. 19, 2000, s.40.

21 K. Timothy, "Human security discourse at the United Nations", *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 16(1), 2006, s.19-24.; Kerr, a.g.e., s.105; Amouyel, a.g.m., s.10.

22 BM İnsani Güvenlik Fonu'nun resmi sayfası için bakınız: <http://www.un.org/humansecurity>.

hazırlandı.²³ Tüm bu gelişmeler insani güvenlik olgusunun BM içerisinde giderek daha fazla yer aldığını göstermektedir. BM İnsani Güvenlik Birimi'nin temel amacı ise insani güvenlik olgusunun BM faaliyetleri içerisindeki ağırlığını artırmak, bu amaca yönelik projeler yürütmek ve insani güvenlik projeleri için BM üyelerinden mali destek almak olarak özetlenebilir. Böylece insani güvenlik faaliyetlerinin ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte daha fazla ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.²⁴

İnsani güvenlik kavramsallaştırmasıyla ilgili önemli bir sorun kavramın kalkınma ile güvenlik olguları arasındaki geçirgenliktir. BM'nin söz konusu raporunda insani güvenliğin yedi bileşeni olduğu öne sürülmüştü. Bu bileşenlerden insanların yaşamının bekası için gerekenler ile daha müreffeh ve kaliteli yaşam koşullarına sahip olmak arasında net bir ayrım söz konusu değildir. Bunlardan ilki güvenlik olgusuyla değerlendirilmesi makul iken ikincisinin niye kalkınma boyutunda değil de güvenlik boyutunda inceleneceği normatif ve etik tartışmalar içermektedir.

BM bünyesinde kalkınma ile güvenlik arasındaki ilişkiye vurgu yapan ilk önemli gelişme 1987 yılında yayımlanan BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu'nun hazırlanması oldu. Brundtland Raporu olarak da isimlendirilen rapor devlet merkezli ve askeri güç odaklı güvenlik çalışmalarını eleştirirken sürdürülebilir kalkınma ile güvenlik arasında çok yakın bir bağ kurmuştur. Rapora göre sürdürülemez kalkınma çok ciddi bir şekilde uluslararası güvenlik sorunlarına neden olacaktır.²⁵ Öte yandan 2011 yılı Dünya Bankası Kalkınma Raporu da güvenlik ile kalkınma arasındaki ilişkiye vurgu yaparken iki önemli iddia da bulunmuştur. Bunlardan ilki 21. yüzyıldaki şiddet ve çatışma sorunlarının 20. yüzyıldan farklı olarak temelde kalkınma sorunları ile ilgili olacaktır. Diğer iddia ise güvenlik, adalet ve çalışma ile ilgili sorunlar devletlerin içerisinde zayıf ve kırılabilir kurumlar (yönetim sorunları) ile birleştiğinde çatışma sarmallarının oluşacağıdır.²⁶ Güvenlik ile kalkınma arasındaki ilişkinin incelenmesi insani güvenlik olgusu ile yakından ilgilidir. Her kalkınma sorunu güvenlik sorununa neden olmasa da kalkınma sorunları pek çok durumda doğrudan ya da dolaylı bir şekilde birey, devlet ve küresel ölçekte çatışma ve şiddete neden olabilmektedir. Yoksulluk, doğal felaketler ve küresel ısınma ülke içi ve uluslararası ölçekte göç hareketlerine yol açarak toplumsal ve devletlerarası çatışmalara neden olabilmektedir.

23 Rogelio Madrueno-Aguilar, "Human Security and the New Global Threats: Discourse, Taxonomy and Implications, *Global Policy*, February 2016, s.4-5.

24 Bakınız, BM Genel Sekreterliği İnsani Güvenlik Raporları, BM Resmi Sitesi, <http://www.un.org/humansecurity/content/un-secretary-general-reports-human-security>.

25 Brauch, a.g.m., s.27.

26 Mely Caballero-Anthony, "Community security: human security at 21", *Contemporary Politics*, 21/1, 2015, s. 61.

Görsel

Akademik
Bakış

265

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

İnsani Güvenlik ve Devletlerarası Çatışmalar Bağlamında Çevre Sorunları

Günümüzde pek çok çevresel sorun bulunmaktadır: ozon tabakasının delinmesi, iklim değişikliği/küresel ısınma, çölleşme, okyanusların kirlenmesi, kuraklıklar, erozyon, orman yangınları, ormanların tahribatı, okyanusların kirlenmesi, hayvan ve bitki çeşitliliğinin azalması, hava kirliliği, asit yağmurları, içilebilir su kaynaklarının daralması, ekosistem tahribatı, nükleer madde denemelerinin çevreye verdiği tahribat, sivil ve askeri faaliyetlerin çevreye verdiği zararlar, seller, kasırga ve hortumlar.²⁷ Sel, kuraklık ve kasırga gibi doğal felaketlerin sonucunda yaşanan mal ve can kaybı dünya ölçeğinde giderek artış göstermektedir. Örneğin; 1977-1986 döneminde hava ile ilgili doğal felaketlerin yol açtığı kayıp 8,9 milyar dolar iken, bu rakam 1997-2006 döneminde 45,1 milyar dolara ulaşmıştır.²⁸ İklim değişikliği üzerine bilim adamlarından kurulu Lancet Komisyonu'nun 2015 yılında yayımlanan raporuna göre 2020 ve 2030'larda 1990'lı yıllara göre aşırı yağış durumuna maruz kalma dört kat, kuraklık durumuna maruz kalma üç kat daha fazla olması beklenmektedir. Rapora göre sorun sadece iklim değişikliği de değil. Ekonomik kalkınma ile bağlantılı çevre sorunları da büyük ölçekte insan hayatına zarar vermektedir. 2010 yılında Çin'de hava kirliliğiyle bağlantılı hastalıklardan ötürü 1,2 milyon dolayında insan hayatını kaybetmiştir.²⁹

Çevre sorunları pek çok açıdan güvenlik sorunları oluşturmaktadır. İnsani güvenlik açısından çevre felaketlerinin artan sayısı ve tahrip gücü dünya coğrafyasının birçok yerinde insan hayatını tehdit etmektedir. Sel ve hortum gibi doğal felaketlerden meydana gelen can kayıplarının ötesinde iklim değişikliği ve hava koşullarından kaynaklanan cilt kanseri, sıtma ve katarakt vakalarının artışı, salgın hastalıkların yayılması, kuraklık, gıda maddelerinin yetersizliği ve su kaynaklarının azalması, bozulması gibi insan hayatını dolaylı ve tedrici olarak etkilemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliği neticesinde bozulan hava koşulları ile beraber tarım faaliyetleri zarar görmekte gıda maddelerine ulaşım zorlaşmakta bu faaliyetlerde bulunan kesimler ise büyük

- 27 Nina Graeger, "Environmental Security?", *Journal of Peace Research*, 33/1, Şubat 1996,s.109., Lorraine Elliott, "Human security/environmental security", *Contemporary Politics*, 21/1, s.12., Peter Dauvergne ve Jennifer Clapp, "Researching Global Environmental Politics in the 21st Century", *Global Environmental Politics*, 16/1, Şubat 2016, s.6., Michael T. Klare, "Redefining Security: The New Global Schisms", *Globalization and the Challenges of a New Century: A Reader*, Indiana University Press, Bloomington-USA, 2000, s.137.
- 28 K. O'Brien et al, "Disaster Risk Reduction, Climate Change Adaptation and Human Security: A Commissioned Report for the Norwegian Ministry of Foreign Affairs", University of Oslo 2008, s.7.
- 29 Lancet Komisyonu, "Health and climate change: policy responses to protect public health", Haziran 2015, <http://www.thelancet.com/commissions/climate-change>, "Risk of Extreme Weather From Climate Change to Rise Over Next Century, Report Says", *New York Times*, 22 Haziran 2015. (<http://www.nytimes.com/2015/06/23/science/risk-of-extreme-weather-from-climate-change-to-rise-over-next-century-report-says.html>)

Görüş

bir ekonomik kayıpla karşılaşmaktadırlar. Yukarıda insani güvenliğin yedi bileşeninden bahsedilmişti. Çevresel güvenlik bunlardan biri iken diğer bileşenler ile de yakından ilgilidir. Özellikle gıda güvenliği, sağlık güvenliği ve ekonomik güvenlik çevresel sorunların artışı ile beraber çok daha fazla bir şekilde tehdit altında olmaktadır. Doğal felaketlerden kaynaklanan göçler sebebiyle toplulukların yaşadıkları yer ile bağlantılı olan kimlik ve değerleri de tehlike altına girmektedir. 2009–2014 döneminde dünyada her yıl ortalama 27 milyon insan sel, toprak kayması, kuraklık ve şiddetli fırtınalar gibi doğal afetler neticesinde yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalmışlardır. ‘Çevresel mülteci’ olarak da isimlendirilen bu olgu ise küresel siyasette çok önemli bir insani güvenlik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. BM Çevre Programı’nın tahminlerine göre sadece Afrika kıtasında 50 milyon insanın 2060 yılına kadar çevresel mülteci durumuna düşeceği beklenmektedir.³⁰

Çevre sorunlarının nedenlerine bakıldığında küresel ısınma ile bağlantılı doğal felaketlerin olduğu görülmektedir. Bununla beraber hem küresel ısınmanın hem de diğer çevre sorunlarının nedenlerine bakıldığında küreselleşme, sanayileşme ve şehirleşme olguları ile karşılaşmaktayız. Gelişmekte olan ülkelerdeki pek çok kalkınma projesinin (enerji santralleri ve madencilik gibi) çevreye büyük tahribat verdiği görülmektedir.³¹ Üretim süreçlerinde kullanılan enerji kaynaklarının karbondioksit gazı salınımlarına neden olması, sanayileşme sürecinde meydana gelen atıklar ve kirlilik, dünyanın artan nüfusunun giderek daha fazla oranda şehirlerde yaşaması ile beraber yeşil alanların azalması ve şehirleşme sürecinin beraberinde getirdiği diğer tahribatlar çevresel güvenlik sorunlarının başlıca sebepleri olarak görülmektedir. Bunlara ilaveten 2011 Fukuşima ve 1986 Çernobil nükleer santral kazaları örneklerinde olduğu gibi nükleer maddelerin çok ciddi boyutta çevresel güvenlik riskleri bulunmaktadır.

Çevre konularının uluslararası güvenlik çalışmaları alanına 1970’lerden itibaren daha görünür bir şekilde girdiği söylenebilir.³² Yirminci yüzyılda çevre alanında yüz yetmişin üzerinde uluslararası antlaşma imzalanırken bunların üçte ikisi 1972 yılında Stockholm’da düzenlenen BM Çevre Konferansı sonrasında gerçekleşmiştir.³³ 1987 yılındaki BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Brundtland) Raporu sürdürülebilir kalkınma, çevre ve güvenlik arasında ilişki

30 David Held, “Climate Change, Migration and the Cosmopolitan Dilemma”, *Global Policy*, Şubat 2016, s.5-6.

31 Rafael Laurenti vd., “Towards Addressing Unintended Environmental Consequences: A Planning Framework”, *Sustainable Development*, 24/1, Şubat 2016, s.3-6, Held, a.g.e., s.5, Simon Dalby, “Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak”, *Uluslararası İlişkiler*, 5/18, 2008 s. 184.

32 Küresel çevre siyaseti konusunda bakınız: Robyn Eckersley, “Global Environmental Politics”, Richard Devetak vd., der., *An Introduction to International Relations*, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge 2012, s.462-474., İbrahim Mazlum, “Küresel Siyaset ve Çevre”, Evren Balta, der., *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.457-489.

33 Nye ve Welch, a.g.e., s.423.

kuran ilk önemli uluslararası dökümanlardan biri olması bakımından önemlidir. Brundtland Raporu çevrenin bozulmasının çatışmalara neden olacağına vurgu yapmıştır.³⁴ 1988'de BM Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından Devletlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) kurulurken 1992'de Brezilya'nın Rio şehrinde BM Çevre Konferansı düzenlendi. Daha önce bahsedilen 1994 tarihli BM İnsani Kalkınma Raporu insani güvenliğin yedi bileşeninden biri olarak çevresel güvenliği tanımladı. Aynı yıl BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) yürürlüğe girerken 1997'de Kyoto İklim Değişikliği Protokolü kabul edildi. Kyoto Protokolü 2005 yılında yürürlüğe girdi. Rio'daki Çevre Konferansı'nı 2002 ve 2012 yıllarında BM Çevre Konferansları takip etti. 2009 yılı Aralık ayında Kopenhag'da düzenlenen BM İklim Değişikliği Konferansı bağlayıcı bir antlaşma üretmezken 2015 Aralık ayında Paris'te düzenlenen iklim zirvesi başarı ile neticelendi. Böylece 1994 yılında yürürlüğe giren BM Çerçeve Sözleşmesi'nin (UNFCCC) devamı niteliğinde olan Paris Zirvesi (COP 21) Kyoto Protokolü'nden sonra bağlayıcı özellikte ikinci uluslararası iklim antlaşmasının ortaya çıkmasına neden oldu.

İklim Değişikliği

Çevresel güvenlik sorunları arasında en fazla dikkat çeken ve üzerinde araştırma yapılan problem iklim değişikliği ya da küresel ısınma diye isimlendirilen olgudur. Uluslararası çevre siyaseti alanında iklim değişikliğine yönelik artan ilgi özellikle 2000'li yıllardan itibaren belirginleşmiştir.³⁵ Elbette bunun önemli bir sebebi iklim değişikliğinin ciddi bir problem olduğuna dair olan kanaatin güç kazanması olurken diğer önemli bir nedeni de iklim değişikliğinin diğer çevre sorunlarıyla olan yakın ilişkisidir. Küresel ısınma sel, kuraklık, sıcak hava dalgaları, hortum ve tsunami gibi doğal felaketleri tetikleyen bir unsurdur. Öte yandan ormanların ve biyolojik çeşitliliğin tahribi, içilebilir su kaynaklarının azalması ile hava kirliliği gibi diğer çevre sorunlarıyla da yakından ilişkisi nedeniyle iklim değişikliği konusu çevre siyaseti alanında ve küresel siyasette daha fazla dikkat çekmektedir.³⁶

Amerika'daki saygın düşünce kuruluşlarından Dış İlişkiler Konseyi'nin bir çalışmasına göre iklim değişikliği ile mücadele en büyük beş küresel sorundan bir tanesidir. 2014 yılının 1880'den bu yana en sıcak yıl olarak kayıtlara geçtiğini belirten çalışma küresel ölçekte iklim değişikliğine yönelik bazı önlemlerin alınmış olsa da bunların yetersizliğine vurgu yapmıştır. Özellikle karbon salınımlarının azaltılmasının önemine işaret eden çalışma, giderek ar-

34 Bu raporun diğer bir önemi de küresel güvenlik sorunlarına devlet merkezli bakışa itiraz etmesidir. Bakınız: Amitav Acharya vd., "Chapter 10: Human Rights and Human Security", Steven L. Lamy vd., der., *Introduction to Global Politics*, Oxford University Press, Oxford 2011, s.292-293. Harlan Koff ve Carmen Maganda, "Environmental Security in Transnational Contexts: What Relevance for Regional Human Security Regimes?", *Globalizations*, Ocak 2016, s.2-4.

35 Dauvergne ve Clapp, a.g.m., s.6.

36 Dauvergne ve Clapp, a.g.m., s.6., Elliott, a.g.m., s.17, Held, a.g.m., s.5

tan küresel ısınmanın gıda, su ve enerji güvenliğinin tehdit edeceğini ifade etmiştir.³⁷ Öte yandan, Londra merkezli BM üzerine faaliyetlerde bulunan UNA-UK vakfının 2015 yılında yayımlanan bir raporunda ise küresel ısınma ile ilgili önemli saptamalarda bulunuyor. Fosil yakıtlardan kaynaklanan karbondioksit gaz salınımlarının 1990'lardan bu yana büyük bir ivme ile arttığını buna ilaveten atmosferde ve okyanuslardaki salınımlarının da önemli ölçüde artarak küresel ısınmayı tetiklediğini belirtiyor. Altmıştan fazla uzmanın katkıda bulunduğu rapor ayrıca şu değerlendirmelerde bulunuluyor: (i) özellikle Afrika kıtasında pek çok ülke ve bölge küresel ısınma ile beraber artan kuraklıklarla karşılaşmaktadır, (ii) Asya başta olmak üzere küresel ısınma ile bağlantılı doğal felaketlerin sayısında artış olmaktadır, (iii) küresel ısınma dünyadaki ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık olgusunu içerirken küresel ısınmanın sonuçları domino etkisine sahiptir, (iv) BM bünyesinde daha önceki dönemde açıklanan sürdürülebilir kalkınma hedeflerin gerçekleşmesi açısından küresel ısınma ile mücadele büyük önem taşımaktadır ve (v) küresel ısınma özellikle dünyanın bazı bölgelerinde çok daha fazla etkisini göstermektedir.³⁸ Rapor ayrıca, dünyanın farklı kıtalarından seçilen on beş ülkede yapılan kamuoyu anketlerine yer vermiştir. Bu anketlere göre iklim değişikliğinin var olduğunu düşünenler bu on beş ülke ortalaması yüzde 60 civarında iken iklim değişikliği olgusuna şüphe ile yaklaşanların ortalaması yüzde 20 civarında kalmıştır.³⁹

Devletlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin raporuna göre iklim değişikliği olgusu pek çok alanda kendini göstermektedir: aşırı sıcakların daha fazla ortaya çıkışı, orta kuşaktaki ülkelerde kar yağışlarının azalması, Kuzey, Latin Amerika, Avrupa'nın Kuzeyi, Asya'nın Kuzeyi ve Orta Asya'da aşırı yağışların önemli ölçüde artışı, Afrika'nın Sahil kuşağı, Akdeniz, Güney Afrika ve Güney Asya'nın bazı kısımlarında kuraklıkların gözlemlenmesi, 1970'lerden bu yana özellikle tropik ve tropik altı kuşaklarda olmak üzere geniş bölgelerde çok daha yoğun ve uzun süreli kuraklıkların olması ve bazı bulaşıcı hastalıkların dünya ölçeğinde yayılmasında yaşanan değişimler. İklim değişikliğinin gelecekteki durumu hakkında yapılan tahminlere bakıldığında ise şu değişimler beklenmektedir: yerkürenin kuzey boylamlarında çok yüksek sıcaklıklar ortaya çıkarken, okyanusların güneyinde ve Kuzey Atlantik'te sıcakların azalması, aşırı sıcak dalgalarının çok daha fazla sayıda ve yoğun bir şekilde yaşanması, küresel çapta orman yangınlarının artan sayısı ve yoğunluğu, kışları daha az, kısa süreli ve az yoğun soğukların olması, yüksek boylam kuşaklarında yağışların artması, tropik altı kara bölgelerinde yağışların azalması, sel riskinin artışı, kuraklıklardan etkilenen bölgelerin sayısının artması, önümüzdeki on yıllarda deniz

37 Council on Foreign Relations, 'Grades on Global Issues: Mitigating and Adapting to Climate Change', <http://www.cfr.org/councilofcouncils/reportcard/#!/grades/2014>

38 'Climate 2020: Facing the Future', UNA-UK. <http://www.una.org.uk/news/15/06/climate-2020-facing-future>

39 UNA-UK Vakfı Raporu, s.34

Görüş

Akademik
Bakış

269

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

seviyesinin yükselmesi ve tahrip gücü daha yüksek tropik tayfunların ortaya çıkması. Yeryüzünde hava sıcaklıklarının ortalama 2 ile 4 santigrat derece arası artışı durumunda su kaynaklarının azalması, uluslararası göç hareketlerinin artışı, canlı türlerinin üçte birinin yok olması, Grönland ve Batı Antarktik buz kütlelerinin erimesi tehlikelerine yol açarken ortalama sıcaklıkların 4 santigrat dereceden fazla artışı durumunda ise çok daha vahim boyutlarda kuraklık, canlı türlerinin yok olması, göç dalgaları ve buzulların erimesi gerçekleşecektir.⁴⁰

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin yaşandığı bir alan da BM bünyesinde açıklanan Binyıl Kalkınma Hedefleridir (BKH). İklim değişikliğinin ciddi ölçüde gıda güvenliğine zarar vermesi, sayıları ve tahrip gücü artan doğal felaketlerin insanların yaşamlarını tehdit etmesi, çevre felaketlerine çok daha fazla maruz durumda olan topluluklarda çocukların çalışması ve temel eğitimden yoksun kalma tehlikesi, kadınların bu süreçte daha fazla zarar görmesi, iklim değişikliğiyle gelen bulaşıcı hastalıkların daha fazla yayılması tüm bu faktörler BKH'nin gerçekleştirilmesini zorlaştıracak ve genel olarak ciddi bir şekilde dünyanın geri kalmış bölgelerindeki yaşam koşullarını daha da ağırlaştıracaktır.⁴¹

İklim değişikliğinin önemli ölçüde bir insani güvenlik sorunu olduğu bölgelerden biri Afrika kıtasıdır.⁴² Kıtanın dünyanın en az gelişmiş ve yoksul ülkelerden oluştuğunu düşündüğümüzde küresel ısınmanın burada yaşayan insanların hayat koşullarını çok daha fazla zorlaştıracaklarını tahmin edebiliriz. İklim değişikliği öncelikle gıda güvenliğine ve tarımsal üretime zarar verecektir. Kıtadaki ülke ekonomilerinin ortalama yüzde 30'u tarım sektörüne bağlı olup yapılan ihracatın ise yüzde 50'si yine tarım ürünlerinden yapılmaktadır. Ekonomilerinin yüksek derecede tarıma bağlı olan Afrika ülkeleri iklim değişikliği sonucunda zarar görecektir. Diğer taraftan, tarımsal üretimle de bağlantılı bir konu iklim değişikliğinin sonucunda kuraklık ve sel hadiselerinin sayısının artmasıdır. Afrika İçin Ortaklık Forumu'nun tahminine göre 75 ile 250 milyon arasında kıta insanı önümüzdeki yıllarda su kıtlığından etkilenecektir. İklim değişikliğinin yol açtığı başka bir konu ise bulaşıcı ve salgın hastalıkların yayılma riskidir. Kuraklık ve sellerin daha fazla yaşanma durumuna bağlı olarak kolera, ishal ve sıtma vakalarının sayısının artacağı beklenmektedir. Özellikle sıtma hastalığı ölüm riski yüksek

40 O'Brien, a.g.m., s.9-10.

41 O'Brien, a.g.m., s.12.

42 İnsani güvenlik olgusunun BM bünyesindeki faaliyetlerde giderek artan önemine bakıldığında BM Genel Sekreterliği görevi yapan iki Afrika kökenli sekreterin (Boutros Ghali, 1992-1996 ve Kofi A. Annan, 1997-2006) görev yapmasının da etkili olduğu söylenebilir. Bakınız, Brauch, a.g.m., s.25.

olması bakımından kıtadaki insanlar için önemli bir sorundur. Dünya ölçeğinde her yıl yaşanan 1 milyon civarındaki sıtma vakalarının yüzde 90'ı Afrika'da kaydedilmektedir. Kenya'da her yıl yaklaşık 40 bin bebek sıtmadan dolayı hayatını kaybetmektedir. Kıtaaltı Afrika'da her gün 2000 dolayında beş yaşın altındaki çocuk sıtmadan dolayı ölmektedir.⁴³

Afrika için iklim değişikliğinin olumsuz etkileri olarak iki tane alan daha göze çarpmaktadır. Biri kıtadaki ekolojik sistemin değişmesi ve deniz seviyesinin yükselmesidir. Bundan hem canlı türleri hem de deniz kıyısındaki ülkelerde yaşayan (Mısır, Gambiya, Gine Körfezi, Senegal gibi) yaşayan insanlar zarar görecektir. Diğer olumsuz gelişme ise kuraklık ve seller sonucunda tarım üretimi ve yerleşimleri tahribata uğrayan kırsal nüfusun şehirlere göç etmesidir. Bir tahmine göre 2050 yılına kadar 200 milyon civarında insan iklim değişikliğinden etkilenerek kırdan kente göç etmek zorunda kalacaktır. Göç eden nüfusun çoğunlukla geçimini tarımla yapan, fazla mesleki becerisi olmayan, eğitim seviyesi düşük kişiler olması sebebiyle şehirde iş bulmaları kolay olmayacaktır. Neticesinde ise şehirlerin ekonomisi kırdan gelen bu göç hareketini kabul etmede güçlük çekecektir.⁴⁴

Çevre sorunlarının insani güvenliğe yönelik etkileri incelenirken dikkat edilmesi gereken önemli bir konu devletin kapasitesidir. Devletin zayıf, düşük yönetim kapasitesinde olan ülkelerde çevre sorunları çok yüksek oranda riskler içermektedir.⁴⁵ Özellikle başarısız devletler diye isimlendirilen devlet otoritesinin dağıldığı, örneğin etnik ve mezhep savaşlarının olduğu ülkelerde çevre felaketleri sonucunda çok daha fazla can ve mal kaybı yaşanacağı aşikârdır. Devlet yönetimin zayıf olduğu, az gelişmiş, yoksul ülkelerde de yine çevre felaketleri daha fazla kayıplara neden olmaktadır. Gelişmiş ve devlet mekanizmasının iyi işlediği ülkelerde ise çevre felaketlerine yönelik erken uyarı, adaptasyon ve bunların etkilerini azaltma amaçlı önlemler çok daha iyi bir şekilde tesis edilmekte böylece çevresel güvenlik sorunlarının insani güvenlik açısından taşıdığı riskler azaltılmaktadır. Devletin güvenlik ve adalet mekanizmasının işlerliği düşük olduğu zaman ise çevre sorunlarının şiddet içeren çatışmalara dönüşme riski artış göstermektedir.⁴⁶

43 A. Kumssa ve J.F. Jones, "Climate change and human security in Africa", *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 17(6), 2010, s.456-57; Oli Brown et al, Climate change as the 'new' security threat: implications for Africa", *International Affairs*, 83 (6), 2007, s.1145.

44 Kumssa ve Jones, a.g.m., s.457; Brown vd., a.g.m., s.1145-46.

45 J. Barnett ve W.N. Adger, "Climate change, human security and violent conflict", *Political Geography* 26 (6), 2007, s.646-648; J.Barnett, "Security and climate change", *Global Environmental Change*, 13 (1), 2003, s.10.

46 İnsani güvenlik ve çatışmaların çözümü konusunda çalışmalar yapan Londra merkezli uluslararası bir sivil toplum örgütü olan Saferworld'un iklim değişikliği ve çatışma ilişkisini inceleyen (Bangladeş ve Kenya'da yapılan alan çalışmalarına dayalı) bir çalışmasında devletin sağladığı adalet ve güvenlik kapasitesine önemli bir ara değişken olarak vurgu yapılmıştır. Bakınız: Ivan Campbell, "Climate change and conflict: A framework for analysis and action", *Saferworld Working Paper*, 2010.

Görüş

Akademik
Bakış

271

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Çevre sorunlarının insani güvenlik açısından taşımış olduğu riskler ve olumsuz etkilerin ötesinde devletlerarası çatışma açısından da kayda değer sonuçları bulunmaktadır. İklim değişikliğine neden olan faktörlere bakıldığında sera gazı salınımlarının olması, özellikle burada kömür gibi fosil yakıtı bazlı enerji kaynaklarının kullanılması görülmektedir. En fazla sera gazı salınımı üreten ülkelerin yüksek derecede sanayileşmiş gelişmiş ülkeler olduğunu görüyoruz. Sahara Altı Afrika'sında bir kişi bir yılda 1 ton karbondioksitten daha az üretirken bu rakam Avrupa'lı her bir kişi için 8,2, Kuzey Amerika'lı biri için 19,9 ton olmaktadır.⁴⁷ İklim değişikliğine yönelik imzalanan Kyoto Protokolü'nün gerektirdiği sera gazı salınımlarının 1990'lar seviyesine çekilebilmesi için gereken önlemlerin maliyeti düşünüldüğünde gelişmiş ülkelerin daha fazla sorumluluk almaları gerektiği görülmektedir. Buna son otuz yıldan beri yüksek oranlarda ekonomik büyüme ve sanayileşme performansı gösteren Çin de dahil edilmelidir.⁴⁸ Küresel ısınma coğrafi özellik, ekonomik yapı ve gelişmişlik seviyesine göre ülkelere farklı oranlarda etkilemektedir. Deniz seviyesinin yükselmesiyle büyük bir tehdit altında olan ada ülkelerine ilaveten ekonomileri tarıma dayalı Afrika ve Asya'daki az gelişmiş ülkeler en fazla risk ile karşı karşıya kalırken ABD gibi gelişmiş ülkelerde iklim değişikliği sorununu çözmek için gereken maliyetin karşılanmasında isteksizlik göze çarpmaktadır.⁴⁹ Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ülkeleri ise iklim değişikliği ile ilgili uluslararası müzakerelere çıkarları gereği soğuk bakmaktadırlar.⁵⁰ 2015 Aralık ayında Paris İklim Zirvesi'nde Fransa'nın diplomatik çabaları, Zirve öncesinde ABD-Çin arasındaki iklim görüşmelerinin olumlu geçmesi ve son yıllarda küresel ısınmanın dünya çapında artan olumsuz etkilerinin de hissedilmesi akabinde 195 devlet Paris İklim Anlaşmasını imzalamışlardır.⁵¹ Anlaşmaya ilaveten bağlayıcı özelliği olmayan ek bir deklarasyonda gelişmiş ülkelerin kalkınmakta olan ülkelere yıllık 100 milyar dolarlık bir iklim değişikliği fonu sağlayacağı sözü de verilmiş olsa da bu henüz hayata geçmemiştir. Küresel ısınmaya neden olmaları ve bundan zarar görmeleri farklı derecede olan devletler arasında çıkar farklılıklarının olması günümüz ve gelecekte iklim değişikliği meselesinin küresel siyasette önemli bir uluslararası işbirliği ve çatışma alanının olduğunu göstermektedir.

47 Brown vd., a.g.m., s.1145.

48 World Resources Institute'ün 2015 yılında yayımladığı bir veriye göre 2012 yılı için dünyadaki tüm sera gazı salınımlarının yüzde 72'sini 10 ülke yapmaktadır. Bunlar sırasıyla; Çin, ABD, 28 AB ülkesi, Hindistan, Rusya, Japonya, Brezilya, Endonezya, Meksika ve İran. Çin ve ABD toplam sera gazı salınımlarının üçte birinden daha fazlasına neden olmaktadır. (<http://www.climatecentral.org/news/greenhouse-gas-emissions-by-country-19167>)

49 ABD'de 2000-2008 döneminde ülkeyi yöneten Cumhuriyetçi George Bush Kyoto Protokolü'nü imzalamazken daha sonraki demokrat başkan Barack Obama Protokolü imzalamıştır.

50 Peter Newell, "Climate Change", Richard Devetak vd., der., *An Introduction to International Relations*, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge 2012, s.481-482.

51 "A Climate Deal, 6 Fateful Years in the Making", *New York Times*, 14 Aralık 2015. http://www.nytimes.com/2015/12/14/world/europe/a-climate-deal-6-fateful-years-in-the-making.html?emc=edit_ee_20151214&nl=today'sheadlines-europe&nid=55427867&_r=1

Öte yandan uzun yıllardan beri devam eden su kaynaklarının bölüşümü ile ilgili (Aral Denizi, Nil Nehri, Fırat-Dicle Nehirleri, Ürdün Nehri vb.) devletlerarası ihtilafların iklim değişikliği neticesinde yaşanacak kuraklıklar ile çok daha fazla çatışma risklerine neden olabileceği de beklenmelidir. Hindistan- Pakistan arasında Wular Barajı üzerinde, Hindistan-Bangladeş arasında Farakka Barajı üzerinde ve Hindistan-Nepal arasında Mahakali Nehir Antlaşması üzerinde devam eden ihtilaflar bunlara örnek olarak verilebilir.⁵² Hindistan-Pakistan arasında İndus Nehri üzerindeki ihtilaf tarafların sahip oldukları nükleer silahlar nedeniyle çok daha fazla risk içermektedir.⁵³

Çevre sorunlarının güvenlik sorunu oluşturma alanlarından bir tanesi de iç çatışmalarda oynadığı roldür. Buna örnek olarak 2003'de başlayan Darfur krizi ve 2011'de Suriye'de başlayan ayaklanmalar ve iç savaş verilebilir. Daha sonraki aşamalarında bir soykırım tartışmasına kadar ulaşan Darfur Krizi'nin başlangıcında hayvancılık ile uğraşan yarı göçebe topluluklar ile çiftçiler arasında yaşanan kuraklıkla da bağlantılı arazi ihtilafları bulunmaktadır. BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon çatışmanın çeşitli sosyal ve siyasi sebepleri yanında kısmen iklim değişikliğinden kaynaklanan ekolojik kriz ile başladığını ifade etmiştir.⁵⁴ Darfur'da 1980'lerin başlangıcından itibaren yağışlar yüzde 40 oranında azalmış hayvancılık ile uğraşan halk ile tarımla geçimini sağlayanlar arasında arazi ihtilaflarında artış gözlenmiştir. Darfur krizinin başlangıcına bakıldığında kuraklık ortamında ortaya çıkan bu iki grup arasında kaynak (su ve gıda) yetersizliğiyle bağlantılı bir çatışma olduğu görülmektedir.

Suriye'de ise BM raporlarına göre 2006-2011 yılları arasında toprakların yüzde altmışında daha önceki dönemlerde hiç görülmemiş bir şekilde kuraklık yaşanmıştır. Ülke tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde tarımda mahsul kıtlığı yaşanırken kuraklık ve kıtlık sebebiyle tarımla uğraşan halk yoğun bir şekilde şehirlere göç etmiştir. 2003 Irak Savaşı sonrası Iraklı göçmenlere ev sahipliği yapan ülkedeki şehirlere kuraklık sonrası kırsal kesimden gelen iç göçler ile giderek artan oranda toplumsal gerilimler gözlenmiştir. Geçimi tarıma bağlı kesimin yaklaşık %75'inde tamamen bir mahsul kıtlığı olurken ülkenin kuzeyinde hayvancılıkla uğraşan halk hayvanlarının % 85'ini kaybetmiştir.⁵⁵ 2009 yılı BM ve Kızılhaç raporlarına göre kuraklık neticesinde 800 bin kadar Suriyeli geçim kaynaklarının tamamını kaybederken 1 milyon kadar kişi yiyecek kriziyle karşı karşıya kalmıştır. 2012 seneli diğer bir BM raporuna göre 2 ile 3 milyon arasında Suriyeli aşırı yoksulluk ile karşılaşmıştır. Kuraklık

52 Amitav Acharya vd., a.g.e., s.307-308

53 *The ISSS Transatlantic Dialogue on Climate Change and Security: Report to the European Commission*, 2011, s.16.

54 Ban Ki Moon, "A Climate Culprit In Darfur", *The Washington Post*, 16 Haziran 2007.

55 Francesco Femia ve Caitlin Werrell, "Climate Change Before and After the Arab Awakening: The Cases of Syria and Libya", Caitlin E. Werrell ve Francesco Femia, der., *The Arab Spring and Climate Change*, Center for American Progress, Şubat 2013, s.23-28.

Görüş

Akademik
Bakış

273

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

neticesinde tarım üretimindeki azalma ve hayvancılık sektörünün olumsuz etkilenmesiyle ortaya çıkan yiyecek krizi 2011 yılındaki ayaklanmaları tetikleyen önemli bir faktör olmuştur.⁵⁶ Esad rejiminin bu krize çözüm bulamaması ülkedeki muhalif hareketlerin daha da güçlenmesine neden olmuştur.

Öte yandan 2009 yılının Mart ayında Etiyopya'nın farklı etnik yapıdaki iki eyaleti arasında su kaynaklarına sahip olma nedeniyle bir çatışma ortaya çıkmış, çatışma sebebiyle yüzlerce kişi ölmüş, 70.000 kadar kişi yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalmıştır.⁵⁷ Su kıtlığının yaşandığı ve su sebebiyle ülke içinde yerel ve etnik gruplar arasında daha küçük çapta çatışmalar Nijerya, Güney Afrika, Yemen, Hindistan ve Ekvador'da da yaşanmıştır.⁵⁸ İklim değişikliğine bağlı olarak kuraklık ve su kaynaklarının kıtlığı sebebiyle oluşacak benzeri çatışmalar gelecek yıllarda başta Afrika olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde ortaya çıkması beklenmektedir.

İklim değişikliği de dahil olmak üzere çevre sorunlarının devletler arasındaki ilişkilere önemli bir etkisi ise göç alanındadır. Şu an itibarıyla dünyada 230 milyon civarında insan doğduğu ülkeden başka bir ülkeye göç ederek hayatını devam ettirmektedir. Elbette uluslararası göçün tek sebebi kasırga, tsunami gibi çevresel felaketler ya da iklim değişikliğinin etkisiyle sayısı ve yoğunluğu artan çevre sorunları değildir. Ancak çevre sorunları da uluslararası göçe yol açan önemli dinamiklerden biridir. Uluslararası Göç Örgütü'ne göre 2050 yılına kadar iklim değişikliği etkisiyle 25 milyon ile 1 milyar arasında bir nüfusun başka bir ülkeye göç edeceği tahmin edilmektedir.⁵⁹ Böylesi bir göç akımı da göç alan ülkelerle göç veren ülkeler arasında kriz ve çatışma ihtimalini de artıracaktır.

İklim değişikliği de dahil olmak üzere çevre sorunlarının nasıl çatışmaya neden olduğu önemli bir araştırma konusudur. Burada doğrudan bir sebep sonuç ilişkisi kurmak zordur. Bazı durumlarda yukarıda da örnekleri verildiği üzere su kaynaklarının kıtlığı, sınır aşan nehir ihtilafları, kıtlık gibi durumlarda devletlerarası çatışma risklerini artırdığı hatta Darfur ve Etiyopya'da olduğu gibi farklı etnik ve yerel gruplar arasında ölümle sonuçlanan çatışmalara neden olabilmektedir. 2006-2011 yılları arasında Suriye'de yaşanan çok ciddi derecedeki kuraklığın 2011 yılında başlayan iç savaşa doğrudan neden olduğu söylenemez ise de bunu tetikleyen ve belki de zamanını erkene alan bir gelişme olduğu söylenebilir.⁶⁰ Çevre sorunları devletlerarası ve ulus altı (etnik, yerel, topluluklar arası seviyede) çatışma risklerini artıran bir 'tehlike çarpanı' (threat

56 A.Williams, "Climate Change and Conflict", 'Climate 2020: Facing the Future', UNA-UK, <http://www.una.org.uk/news/15/06/climate-2020-facing-future>, 2015, s.82-83.

57 *The ISSS Transatlantic Dialogue on Climate Change and Security, a.g.e., s.17.*

58 *The ISSS Transatlantic Dialogue on Climate Change and Security, a.g.e., s.17.*

59 W.L. Swing, "Managing Climate-Driven Migration", 'Climate 2020: Facing the Future', UNA-UK, <http://www.una.org.uk/news/15/06/climate-2020-facing-future>, 2015, s.78-79.

60 Femia ve Werrell, a.g.e., 2013, s.25.

multiplier) olarak da düşünülebilir.⁶¹ Bazı durumlarda doğa felaketleri var olan çatışmaları olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Örneğin 2004 yılındaki Hint Okyanusunda meydana gelen tsunami Endonezya'nın Aceh bölgesindeki çatışmalarda ateşkese neden olurken Sri Lanka'nın Tamil sorununda çatışmaların dinmesi yerine daha da tırmanmasına neden olmuştur.⁶² Öte yandan yukarıda da bahsedildiği gibi devletlerin kapasitesi, güvenlik ve adalet mekanizmasının işlerliği gibi ara değişkenler de çevre sorunları ile çatışma arasındaki ilişkiyi etkileyen önemli dinamiklerdir. Diğer önemli bir araştırma olgusu da devletlerarası ve iç çatışmaların çevreye verdiği tahribat olarak düşünülebilir. Çatışmalarda kullanılan silahlar, çatışmaların uzunluğu, yaşandığı mekânlar çevreye verilen zararın boyutunu etkileyen unsurlar olarak düşünülebilir. Nükleer silahların ve nükleer denemelerin çevreye kalıcı zararlar verdiği de bu kapsamda değerlendirilmesi gereken önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak doğal felaketler ve küresel ısınmayla bağlantılı ortaya çıkan (denizlerin yükselmesiyle ortadan kalkma tehlikesi olan ada ülkeleri, seller ve kuraklıklar vb.) ülke içi ve uluslararası göç hareketleri sonrasında etnik ve dini farklılıklardan kaynaklanan çatışmaların ortaya çıkması da önemli bir araştırma konusudur. Bu kapsamda 'çevre mültecileri' ve 'iklim mültecileri' olgularının gelecekte daha fazla oranda küresel siyasette yer alması beklenebilir.⁶³

Sonuç

Küresel siyasetin önemli iki alanı güvenlik çalışmaları ve çevre siyasetini ele alan bu çalışmada insani güvenlik olgusu, küresel çevre sorunları ve bu sorunların insani güvenlik ile devletlerarası ilişkilere etkisi incelendi. Doğa felaketleri ile kuraklıklar, seller, salgınlar gibi küresel ısınmanın tetiklediği çevre sorunlarına yönelik araştırmalar güvenlik çalışmalarında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde devlet merkezli güvenlik çalışmalarının ötesine giderek iç savaşlar, uluslararası terör, siber saldırılar, salgın hastalıkların yayılması gibi konular giderek artan bir şekilde uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ilgi görmektedir. Çevresel güvenlik konularının güvenlik çalışmalarında daha fazla yer bulması çevre sorunlarının insani güvenlik ve devletlerarası ilişkiler için neden olduğu riskleri azaltmak açısından oldukça önemlidir. Çevre sorunlarının çok boyutlu incelenmesi durumunda bir taraftan güvenlik çalışmaları zenginleşecek diğer taraftan ise siyasi karar alıcılar için daha sağlam bir akademik araştırma altyapısı oluşacaktır.

İnsani güvenlik kavramı üzerinde dar ve geniş tanımlamalar ile beraber pek çok tanım bulunmaktadır. Tanımın çeşitliliği esasında bir sorundur ne

61 Sarah Johnstone ve Jeffrey Mazo, "Global Warming and the Arab Spring", Caitlin E. Werrell ve Francesco Femia, der., *The Arab Spring and Climate Change*, Center for American Progress, Şubat 2013, s.15-21, Ivan Campbell, a.g.e.

62 Acharya vd., a.g.e., s. 307.

63 Çevre ve iklim mültecileri kavramları konusunda bakınız: Held, a.g.m.,s.4.

Görüş

Akademik
Bakış

275

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

var ki bunun normatif ve teorik boyutları olduğu düşünülürken bu sorunun mutlak bir çözümü bulunmamaktadır. Araştırmacılar buna çözüm aramak yerine özellikle dar ve geniş tanımlı baz alarak insani güvenliğin nasıl ölçülebileceği üzerine çalışmalarda bulunabilirler. Seller, kuraklıklar, çevrenin bozulması ve iklim değişikliğinin yakın, orta ve uzun vadede içerdiği risk analizlerinin yapılması önemli bir araştırma alanıdır. Bununla bağlantılı bir diğer çalışma konusu ise çevresel güvenlik sorunlarının olumsuz etkilerinin dünyanın her ülke ve bölgesi için farklı riskler içermesinden dolayı bu ayrışmanın incelenmesidir. Coğrafi alan (deniz altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya olan yerleşim birimleri, eriyen buz kütlelerin olduğu Antarktika vb.) ve nüfus yoğunluğu gibi faktörler risk analizlerinde yer alması gerekmektedir. Öte yandan devletin kapasitesi küresel çevre sorunlarının olumsuz etkilerini artıran ya da azaltan önemli bir dinamiktir, ara (intervening) değişkendir. Az gelişmiş, yoksul ülkeler ile beraber otorite boşluğunun olduğu başarısız (failed) devletler için çevre felaketleri çok daha büyük riskler içerirken gelişmiş ülkeler bu felaketlere karşı daha iyi önlemler alarak riskleri azaltmaktadır. Bu sebeple bu alandaki araştırmacıların devletin kapasitesi konusunu da incelemeleri gerekmektedir. En son olarak çevre sorunlarının devletlerarası ilişkilere etkileri ve devletlerarası çatışmaya neden olmaları daha fazla çalışma gerektiren bir alandır. Bu bağlamda çevre felaketleri sonrası ortaya çıkan uluslararası göç hareketleri ile küresel ısınma sonucunda azalan uluslararası sınır aşan sular üzerindeki devletlerarası ihtilafların incelenmesi de önemlidir.

İnsani güvenlik olgusunun ortaya çıkmasında önemli bir dönüm noktası olan 1994 yılı BM İnsani Kalkınma Raporu'nun yayımlanmasından bugüne geçen dönemde insani güvenlik konusu BM düzleminde ve uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde daha fazla dikkat çekmiştir. Buna rağmen yaklaşık yirmi yıllık performansını düşündüğümüzde bunun yeterli olduğu söylenemez.⁶⁴ Küresel siyasette ve uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde realist kuramın bayraktarlığını yaptığı devlet merkezli güvenlik anlayışının hala hakim bir konumda olduğu görülmektedir. Çevresel sorunlar da dahil olmak üzere insani güvenlik konusu bölgesel ve küresel güvenlik yapılanmalarında yeteri kadar yer almamaktadır.⁶⁵ Burada önemli bir zorluk insani güvenlik için gereken askeri kapasite ve mali kaynakların nasıl karşılanacağıdır. Bu konu çıkar çatışmasına yol açtığı için devletler arasında uzlaşmaya varılması kolay değildir. Son olarak çevre ve insani güvenlik olgularının küresel siyasette daha fazla yer alması açısından uluslararası sivil toplum örgütleri (NGO) önemli roller oynayabilirler. NGO'ların bu konuyu işlemesi, çevre ve insani güvenlik normlarını destekleyen kampanyalar yürüterek devletleri ve BM başta olmak üzere küresel ve bölgesel

64 Bakınız: Caballero-Anthony, a.g.m., s.53.

65 Harlan Koff, "Reconciling Competing Globalizations through Regionalisms? Environmental Security in the Framework of Expanding Security Norms and Narrowing Security Policies", *Globalizations*, Şubat 2016, s.10-11.

örgütleri etkilemeleri durumunda çevre ve insani güvenlik olgularının artan bir şekilde küresel siyasete eklenmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

- ACHARYA Amitav vd., "Chapter 10: Human Rights and Human Security", Steven L. Lamy vd., der., *Introduction to Global Politics*, Oxford University Press, Oxford 2011, s.282-314.
- AÇIKMEŞE Sinem Akgül, "Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenikleştirme", Evren Balta, der., *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.241-255.
- ALKIRE S., "A Conceptual Framework for Human Security", Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity (CRISE), Oxford University, 2003.
- AMOUEL A., "What is Human Security?", *Human Security Journal*, 1, 2006, s.10-23.
- BARNETT J., "Security and climate change", *Global Environmental Change*, 13/1, 2003, s.7-17.
- BARNETT J. - ADGER, W.N. (2007), "Climate change, human security and violent conflict", *Political Geography*, 26/6, 2007 s.639-655.
- BAJPAI K., "Human Security: Concept and Measurement", *Kroc Institute Occasional Paper*, No. 19, 2000.
- BAYLIS J., "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, 5/18, Yaz 2008, s.69-85.
- BRAUCH Hans Günter, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", *Uluslararası İlişkiler*, 5/18, Yaz 2008, s.1-47.
- BROWN O. vd., "Climate change as the 'new' security threat: implications for Africa", *International Affairs*, 83/6, 2007, s. 1141-1154.
- BUZAN Barry, *People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations*, Harvester Books, Brighton 1983.
- BUZAN Barry, "The English School: A neglected approach to International Security Studies", *Security Dialogue*, 46/2, 2015, s.126-143.
- CABALLERO-ANTHONY Mely, "Community security: human security at 21", *Contemporary Politics*, 21/1, 2015, s.53-69.
- CAMPBELL Ivan, "Climate change and conflict: A framework for analysis and action", *Saferworld Working Paper*, 2010. (<http://www.saferworld.org.uk/resources/view-resource/458-climate-change-and-conflict-working-paper>).
- DADDOW Oliver, *International Relations Theory*, Sage Publications, Third Edition, London 2013.
- DALBY Simon, "Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak", *Uluslararası İlişkiler*, 5/18, Yaz 2008, s.179-195.

Görüş

Akademik
Bakış

277

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

DAUVERGNE Peter - Jennifer CLAPP, "Researching Global Environmental Politics in the 21st Century", *Global Environmental Politics*, 16/1, Şubat 2016, s.1-12.

ECKERSLEY Robyn, "Global Environmental Politics", Richard Devetak vd., der., *An Introduction to International Relations*, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge 2012, s.462-474.

ELLIOTT Lorraine, "Human security/environmental security", *Contemporary Politics*, 21/1, s.11-24.

EMMERS Ralf, "Securitization", Collins, A., der., *Contemporary Security Studies*, Oxford University Press, Third Edition, Oxford 2013, s.131-144.

FEMIA Francesco ve Caitlin WERRELL, "Climate Change Before and After the Arab Awakening: The Cases of Syria and Libya", Caitlin E. Werrell ve Francesco Femia, der., *The Arab Spring and Climate Change*, Center for American Progress, Şubat 2013, s.23-32. (<https://www.americanprogress.org/issues/security/report/2013/02/28/54579/the-arab-spring-and-climate-change>).

GRAEGER Nina, "Environmental Security?", *Journal of Peace Research*, 33/1, Şubat 1996, s.109-116.

HELD David, "Climate Change, Migration and the Cosmopolitan Dilemma", *Global Policy*, Şubat 2016, s.1-11.

HOUGH Peter, *Understanding Global Security*, Routledge, Third Edition, London 2013.

IISS Transatlantic Dialogue on Climate Change and Security: Report to the European Commission, 2011. <https://www.iiss.org//media/Documents/Climate%20change%20%20security%20FinalReport.pdf>

JOHNSTONE Sarah ve Jeffrey MAZO, "Global Warming and the Arab Spring", Caitlin E. Werrell ve Francesco Femia, der., *The Arab Spring and Climate Change*, Center for American Progress, Şubat 2013, s.15-21. (<https://www.americanprogress.org/issues/security/report/2013/02/28/54579/the-arab-spring-and-climate-change>).

KERR P., "Human Security", Collins, A., der., *Contemporary Security Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 104-116.

KLARE Michael T., "Redefining Security: The New Global Schisms", Patrick O'Meara vd., der., *Globalization and the Challenges of a New Century: A Reader*, der., Indiana University Press, Bloomington-USA, 2000, s. 131-139.

KOFF Harlan, "Reconciling Competing Globalizations through Regionalisms? Environmental Security in the Framework of Expanding Security Norms and Narrowing Security Policies", *Globalizations*, Şubat 2016, s.1-19.

KOFF Harlan ve Carmen MAGANDA, "Environmental Security in Transnational Contexts: What Relevance for Regional Human Security Regimes?", *Globalizations*, Ocak 2016, s.1-11.

Görüş

Akademik
Bakış

278

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

KUMSSA A.- J.F. JONES, "Climate change and human security in Africa", *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 17/6, 2010, s. 453-461.

LANCET KOMİSYONU, "Health and climate change: policy responses to protect public health", Haziran 2015, <http://www.thelancet.com/commissions/climate-change>.

LAURENTI Rafael, vd., "Towards Addressing Unintended Environmental Consequences: A Planning Framework", *Sustainable Development*, 24/1, Şubat 2016, s.1-17.

MADRUENO-AGUILAR Rogelio, Human Security and the New Global Threats: Discourse, Taxonomy and Implications, *Global Policy*, February 2016, s.1-20.

MAZLUM İbrahim, "Küresel Siyaset ve Çevre", Evren Balta, der., *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.457-489.

MOON Ban Ki, "A Climate Culprit In Darfur", *The Washington Post*, 16 Haziran 2007. (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/06/15/AR2007061501857.html>)

NEWELL Peter, "Climate Change", Richard Devetak vd., der., *An Introduction to International Relations*, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge 2012, s.475-486.

NEWMAN E., "Human Security and Constructivism", *International Studies Perspectives*, 2/3, 2001, s. 239-251.

NYE Joseph S. - David A.WELCH, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (çeviren Renan Akman), Türkiye İş Bankası Yayınları, 3.Basım, İstanbul 2013.

O'BRIEN K. vd , "Disaster Risk Reduction, Climate Change Adaptation and Human Security: A Commissioned Report for the Norwegian Ministry of Foreign Affairs", University of Oslo 2008.

OWEN T., "Human Security-Conflict, Critique and Consensus: Colloquium Remarks and a Proposal for a Threshold-Based Definition", *Security Dialogue*, 35/3, 2004, s. 373-387.

PARIS Ronald, "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?", *International Security*, 26/2, 2001, s. 87-102.

SMITH Steve, "Singing Our World into Existence: International Relations Theory and September 11", *International Studies Quarterly*, 48/3, Eylül 2004, s.499-515.

SWING W.L., "Managing Climate-Driven Migration", UNA-UK, *Climate 2020: Facing the Future*, <http://www.una.org.uk/news/15/06/climate-2020-facing-future>, 2015, s.77-80.

THOMAS N. - W.T. TOW (2002), "The Utility of Human Security: Sovereignty and Humanitarian Intervention", *Security Dialogue*, 33(2), s.177-192.

Görüş

Akademik
Bakış

279

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

TIMOTHY, K., "Human security discourse at the United Nations", *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 16/1, 2006, s.19-24.

ULLMAN Richard H., "Redefining Security", *International Security*, 8/1, Yaz 1983, s.129-153.

UNITED NATIONS (1994), "Human Development Report", <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994>

WILLIAMS A., "Climate Change and Conflict", UNA-UK, *Climate 2020: Facing the Future*, UNA-UK, <http://www.una.org.uk/news/15/06/climate-2020-facing-future>, 2015, s.82-83.

Summary

Security studies have involved a widening extent of agenda in the period following the end of the Cold War. This article discusses environmental security in the context of human security concept. In doing so, the study first examines when human security notion has emerged and how different definitions of human security have risen. While the 1994 UN Human Development Report was a milestone document in the rise of human security phenomenon, two major definitions of human security have earned utmost attention. The broad definition has taken poverty and development as reference points while the narrow definition has considered the use of physical force as the fundamental dynamic to define human security. Moreover, debates around human security concept have involved to a great extent normative and theoretical dimensions. For this reason, the paper also examines major theories of international relations in regard to their relevance for and position against human security phenomenon. Overall, realist theories have a skeptical approach while liberal, constructivist and critical IR theories consider human security as an important phenomenon in the realm of security studies. Thereafter, the paper analyzes how various environmental problems, particularly climate change, pose threats for human security and inter-state relations. In this regard, domestic and international migration arising from environmental catastrophes could result in domestic instabilities for states and lead to inter-state conflicts. Environmental insecurities also have potential for triggering hot conflicts such as happened in Darfur and Syria. In the concluding part, several suggestions and criticisms take place in regard to human security, environmental security and their potential and limits in the realm of security studies.

If one reflects upon the performance of human security phenomenon in global politics and international relations (IR) discipline, it seems that the performance is not much impressive due to two major reasons. First, IR discipline is still state centric and military affairs take the most attention in the realm of security studies. Second, the necessary costs of the implementation of human security/environmental security oriented efforts make these phenomenon less attractive for nation-states. Despite this limitation, environmental security questions could fill out an important gap in the field of security studies. Particularly important, there is a great research potential for examining conditions under which environmental security matters including global warming pose threat for individuals, communities, and inter-state relations. It is not high likely that environmental problems directly cause to violence in terms of human

and inter-state security. Rather, they work in tandem with other intervening variables (state capacity, population growth etc.), and result in threats for human and inter-state security. Environmental degradation and climate change cannot be understated in world politics. For example, climate and environmental refugees would take place more frequently in regional and global politics in the next few decades. For this reason, environmental security matters should be increasingly part of security studies and global politics.